

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ  
DERGİSİ

PROF. DR.  
NECATİ ÖNER  
*ARMAĞANI*

CİLT : XL



ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ  
DERGİSİ

PROF. DR.

NECATİ ÖNER

*ARMAĞANI*



*Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.*

**TERTİP HEYETİ**  
**PROF. DR. SÜLEYMAN HAYRİ BOLAY**  
**DOÇ. DR. RECEP KILIÇ**

**ISBN: 975 - 482 - 492 - 4**

**ISSN: 1301 - 0522**

---

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1999**

## TAKDİM

Ülkemizde bir türlü anlam veremediğim tuhaf alışkanlıklarımızdan birisi de, alanında temayüz etmiş ve değerli hizmetler vermiş insanların öldükten sonra takdir edilmeleri, ne büyük değer olduklarının ancak o zaman farkına varılması hadisedir. 35-40 yıl hizmet ettikten sonra aktif hayattan çekilen nice değerler bir köşede unutulur; öldükten sonra birden hatırlanır ve büyük hizmetler yaptığı anlatılır, nadiren de olsa adına armağan dediğimiz yayınlarla hakkı teslim edilmeye çalışılır.

Sonuçta kendisi ile ilgili hiçbir şey yapılmayanlara göre bu da olumlu bir davranıştır. Gecikmeli de olsa, bir hakkın teslimi olması açısından olumlu bir davranış olarak değerlendirilebilir.

Şüphesiz olması gereken, bu müstesna şahsiyetlerin, hayatta iken kendileri ile ilgili bu değerlendirmelerin yapılmasıdır. Gelenek bu istikâmette oluşursa herhalde çok daha isabetli olur.

Olması gerektiğini ifade ettiğimiz bu üslubun güzel bir örneği elimizdeki kitapla verilmektedir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 40 yılı aşkın öğretim üyesi ve yönetici olarak hizmet veren Prof. Dr. Necati Öner'in meslektaşları, dostları ve öğrencileri, bir vefa örneği olarak emek mahsulü bu eseri meydana getirdiler. Prof. Öner'i değişik yönleri ile, özellikle felsefe alanında ülkeye yaptığı ve yapmaya devam ettiği hizmetleri ile unutulmazlar arasına soktular. Şifahi ifade ve övgüler uçar gider, ama yazılı dökümanlar nesilden nesile intikâl eder, sonsuza dek bâki kalır.

Prof. Dr. Necati Öner'in meslektaşları, eski ve yeni öğrencileri onu çeşitli yönleri ile değerlendirdiler ve sonuçta felsefi ağırlıklı ve muhtevallı bir eser ortaya çıktı. Bu eserin yıllarca hizmet verdiği İlahiyat Fakültesi yayınları arasında yayınlanması en uygun yoldu. Nitekim öyle oldu; Üniversitemizin onayı ile eser elinize ulaşmış oldu. Bu ilgi ve yaklaşımı dolayısı ile Sayın Rektörümüze ve Üniversitesi Yayın Komisyonu ile Yönetim Kurulu Üyelerine şükranlarımı sunarım. Baskıyı gerçekleştiren Üniversitemiz matbaasının değerli yönetici ve çalışanlarına ayrıca teşekkür ederim.

Yeni ve olması gereken bir gelenek oluşturması dileği ile okuyucuya saygı ile sunulur.

*Prof. Dr. M. Sait Yazıcıoğlu  
Ankara Üniversitesi  
İlahiyat Fakültesi Dekanı*

## PROF. DR. NECATİ ÖNER'E SAYGI!

Osmanlının en büyük şâiri kabul edilen Bâkî

*Kadrini seng-i musallâda bilip ey Bâkî  
Durup el bağlayalar karşına yârân sâf sâf!*

diyor. Koca Bâkî bile zımnem, hayatta kadrinin iyi bilinmediğinden şikayet ediyor. Ferid Kam da:

*Sağlığında nice ehl-i hünerin  
Bir tutam tuz bile konmaz aşına  
Evvel ânu öldürürler acından  
Sonra bir Türbe dikerler başına*

diyerek insanların kadir bilmezliğinden, kıymetleri heba etmelerinden, nankörlükten ve vefasızlıktan şikayet etmektedir.

Başka toplumlar nasıldır? Bilmem, ama bizim toplumumuzda vefasızlık ve kadirbilmezlik eskiden beri şikayet edilecek kadar yaygın sayılır.

Daha erken dönemlerde Üniversitelerimizde büyük hizmetler görmüş çok değerli hocaların adına çıkarılan armağanların büyük bir kısmı, onların vefatlarından sonra çıkarılmıştır. Armağan edilen değerlerin haberi olmadıktan, vefalılığın hazzını tatmadıktan sonra, armağanın değeri ne olacaktır?

İşte bu düşüncelerle Prof. Dr. Necati ÖNER hocamızın yarım asra varan hasbî (karşılıksız) hizmetlerinin hatırlanmasına vesile olması için bir "Armağan Kitabı" hazırlamayı düşündüm. Bana Doç. Dr. Recep KILIÇ her bakımdan yardımcı oldu. Türkiye'deki 70 kadar seçkin felsefeciyeye ve hocanıdan diğer bazı dostlarına haber verip yazı istedik. Hepsini memnuniyetle katılabileceklerini söyledi. Fakat bir kısım arkadaş, mazeretleri sebebiyle katılamadı. Zaman ayırıp çok değerli yazılar gönderen arkadaşların hepsine kalbî teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım. Neticede hocamıza lâayık kalıcı, muhtevalı büyük bir kitap meydana geldi.

Kitabın yayımlanması için Gazi Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Enver Hasanoğlu alâka gösterdi. Üniversite adına yayımlayabileceğini söyledi. Fakat Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mustafa Sait YAZICIOĞLU, 'bu kitabı neşretmek bize düşen bir vazifedir' diye kitaba el koydu. Derhal Rektör Sayın Prof. Dr. Günal AKBAY ile görüşüp karar çıkarttı. Sayın Dekana ve Sayın Rektör AKBAY'a da bu sıcak alâkadan dolayı teşekkür ederim. Her bakımdan örnek bir hareket ve örnek bir kitap oldu. Bu, muhterem ÖNER'e, lâyük olduğu saygının küçük bir nişanesidir. Nice nice yıllara!... Derin saygılarımızla...

*Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY*

## İÇİNDEKİLER

Sayfa

### HAYATI, ESERLERİ VE HAKKINDA YAZILANLAR

Araş. Gör. İsmail KÖZ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER'in Biyografisi</i> .....	3
Doç. Dr. Recep KILIÇ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER ile "Düşüncelerinin Gelişim Seyri" Üzerine Yapılan Mülakat</i> .....	9
Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY, <i>Felsefe Yapmak ve Necati ÖNER</i> .....	15
Prof. Dr. Afşar TİMUÇİN <i>Hocamız Necati ÖNER</i> .....	21
Prof. Dr. Bilal DİNDAR <i>Felsefeyi Sevmek</i> .....	23
Prof. Dr. Şahin YENİŞEHİRLİOĞLU <i>Kendimle Sesli Bir Konuşma</i> .....	27
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER'in Sosyal Yönü</i> .....	35
Prof. Dr. Necmettin TOZLU <i>Felsefeyi Güzelleştiren Adam</i> .....	39
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ <i>Prof. Dr. Necati ÖNER'in Hürriyet Anlayışı</i> .....	45
Doç. Dr. Vahdettin BAŞÇI <i>Örnek Bir İnsan Hocam Prof. Dr. Necati ÖNER</i> .....	79
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ÇÜÇEN <i>Mantığın Kaynağı Problemi</i> .....	83

### SİSTEMATİK FELSEFE İLE İLGİLİ YAZILAR

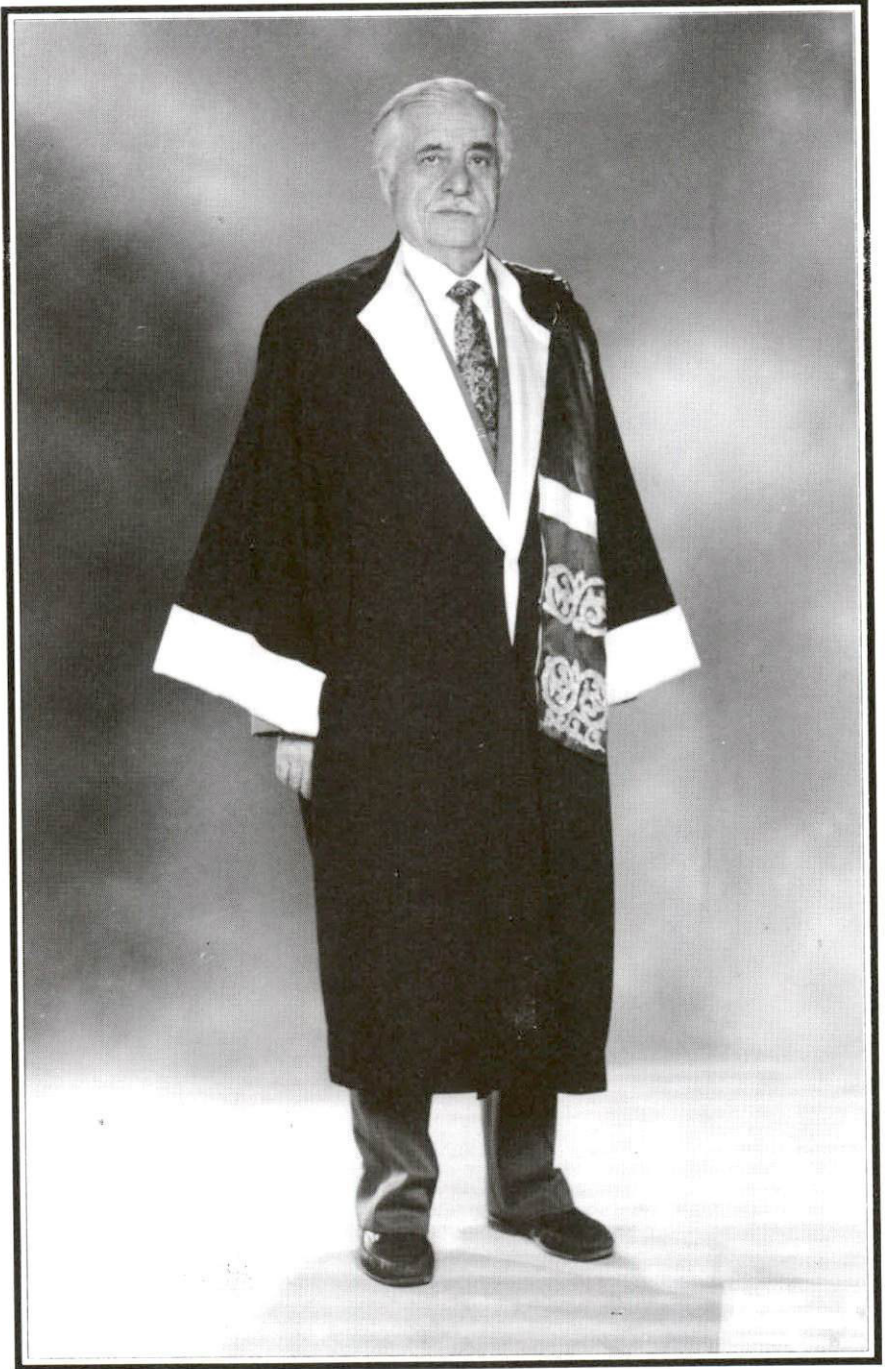
Prof. Dr. Teo GRÜNBERG <i>Bilgi Teorisi ve Gettier Problemi</i> .....	97
Prof. Dr. Abdulkuddüs BİNGÖL <i>İletişim Bağlamında Mantık ve Dil</i> .....	105
Prof. Dr. Teoman DURALI <i>Tarihin Dayanılmaz Ağırılığı</i> .....	117

VII

Prof. Dr. Doğan ÖZLEM <i>Felsefi Hermeneutiğe Geçiş Yolu Olarak Tarihselcilik</i> .....	127
Prof. Dr. Hüsameddin ERDEM <i>Allah'ın Varlığının Delillerinin Kur'anî Temelleri</i> .....	147
Prof. Dr. Hanifi ÖZCAN <i>Birbirine Zıt İki Epistemolojik Yaklaşım "Temelcilik" ve "İmancılık"</i> .....	157
Doç. Dr. Hakan POYRAZ <i>Ahlaki Özgürleşmenin Önündeki Bir Engel Olarak Fanatizm</i> .....	177
Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM <i>Düşünce Özgürlüğü Üzerine</i> .....	189
Doç. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN <i>Edebiyat İle Felsefe İlişkisi Üzerine</i> .....	195
Doç. Dr. Ayhan BIÇAK <i>Tarihin Yapısı ve Kültür Bilimlerindeki Rolü</i> .....	205
Doç. Dr. Recep KILIÇ <i>Din Öğretimini Temellendirme Problemi</i> .....	215
Yrd. Doç. Dr. Şahin FİLİZ <i>İslam Felsefesinde Tanrı Anlayışı Karşısında Bireyin Konumu Problemi</i> .....	223
Dr. Münir DEDE <i>Kapalı Toplum ve İlk İnanışlar</i> .....	243
J. Ronald ENGEL (Çeviren: İbrahim ÖZDEMİR) <i>Sürdürülebilir Kalkınma Ahlakı</i> .....	255
<b>FELSEFE TARİHİ İLE İLGİLİ YAZILAR</b>	
Prof. Dr. Ömer Naci SOYKAN <i>Hegel Sisteminde Tarih Felsefesi</i> .....	271
Prof. Dr. Mehmet BAYRAKTAR <i>Spinoza'nın Natura Naturans ve Natura Naturata Kavramlarının İslâmî Kökenleri</i> .....	291
Doç. Dr. Nurten GÖKALP <i>Beden-Zihin Etkileşimi ve Popper İle Eccles</i> .....	301
Yrd. Doç. Dr. Ülker ÖKTEM <i>Descartes'da Bilginin Kesinliği Problemi</i> .....	311
Yrd. Doç. Dr. Emel KOÇ <i>J.P. Sartre Felsefesinde "Ben-Başkası-İletişim" Problemi</i> .....	333
<b>BİLİM TARİHİ İLE İLGİLİ YAZILAR</b>	
Prof. Dr. Mübahat Türker-KÜYEL <i>"Ulemâ-i Kiram" ve "Tafra-Tehille"</i> .....	351



Prof. Dr. Esin KAHYA <i>Erzurum'lu İbrahim Hakkı</i> .....	371
Prof. Dr. Hüseyin AYDIN <i>Kusta B. Luka ve Ruh İle Nefs Arasındaki Ayırım Adlı Kitabı</i> .....	387
Doç. Dr. Remzi DEMİR <i>Takiyüddin İbn Maruf'un Ondalık Kesirleri Trigonometri ve Astronomiye Uygulaması</i> .....	403
Doç. Dr. Melek DOSAY <i>Tüccarzâde İbrahim Hilmi'nin "Maarifimiz ve Servet-i İlmiyyemiz" Adlı Eseri</i> .....	425
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR <i>Kemâlüddin el-Fârîsi ve Tenkih el-Menâzır Adlı Kitabı</i> .....	433
<b>KÜLTÜR HAYATI İLE İLGİLİ YAZILAR</b>	
Prof. Dr. Mehmet AYDIN <i>"Türk Müslümanlığı" Üstüne Bazı Düşünceler</i> .....	445
Prof. Dr. Şafak URAL <i>Demokrasi Kavramı, Toplumsal Değerler ve Birey</i> .....	451
Prof. Dr. Muammer C. MUŞTA <i>Sekülerleşme Laiklik Demokrasi ve Eğitim</i> .....	461
Doç. Dr. Mehmet AKGÜN <i>1839-1920 Yılları Arasında Türkiye'de Aydınlanmanın Uzantısı Olarak Temsil Edilen Felsefi Akımlar</i> .....	475
Yrd. Doç. Dr. Uğur Köksal ODABAŞ <i>Rıza Tevfik ve Felsefesi</i> .....	499
Dr. Yaşar KALAFAT <i>Horasan Eri Olarak Bilinen Anadolu Yatırları-I</i> .....	511



PROF. DR. NECATİ ÖNER

***KÜLTÜR HAYATI İLE  
İLGİLİ YAZILAR***

## DEMOKRAŞİ KAVRAMI, TOPLUMSAL DEĞERLER VE BİREY\*

*Prof. Dr. Şafak URAL\*\**

*Demokrasi kavramı demokrasinin  
kendisinden önce gelir.*

Demokrasi kelimesi etimolojik olarak "halk iktidarı" anlamına gelmekle birlikte, günümüz toplumlarında çok farklı anlamlar kazanmış ve birbirinden farklı uygulamaları nitelemede kullanılan bir kavram haline almıştır. Bu farklılık 'demokrasi' kavramının genel bir tanımının verilmesini de güçleştirmektedir. Bu sebeple, söz konusu kavram ele alınırken, ister istemez bazı çerçevelerin çizilmesi ve bu çerçeve dahilinde konunun işlenmesi gerekmektedir. Amacımız, batı tipi bir demokrasi anlayışını çıkış noktası olarak almak, bu çerçevede sözkonusu kavramı incelemek ve Türkiye'deki durumu da bu açıdan değerlendirmek olacaktır.

Batı tipi demokrasinin ilk basit örnekleri Ortaçağ'a kadar gitmekle birlikte, günümüzdeki uygulamanın başlangıcı bu asrın başlarıdır. Fakat arada Aydınlanma dönemi, Fransız İhtilali ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı başta olmak üzere bazı olayların sonuçları da 'demokrasi' kavramının şekillenmesinde önemli rol oynamış, tarihi bir arka plan oluşturmuştur.

Günümüz batı tipi demokrasinin en belirgin özelliği olarak, serbest seçimle ve açık oyla teşkil edilen bir parlamentonun, dolayısıyla bir temsilî sistem esasî üzerine kurulmuş bir parlamentonun mevcudiyeti gösterilebilir. Parlamento aynı zamanda yürütme ve denetleme gücünü de temsil etmektedir. Böylece seçilenler, sözkonusu erkleri, seçenler adına kullanmak yetkisini de teorik olarak elde etmiş olurlar.

\* Bu yazı, Mart 1988 tarihinde UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, İnsan Bilimleri Komitesi tarafından Ankara'da Türk Tarih Kurumu Salonunda düzenlenen 'Demokrasinin Felsefi Temelleri' isimli toplantıda yapılan konuşma metninin genişletilmiş şeklidir.

\*\* İstanbul Üniversitesi, Felsefe Profesörü.

Bu arada 'kuvvetlerin ayrılığı' ilkesinin de Demokrasinin temel özellikleri arasında yer aldığını belirtmek gerekir. Bu ilkenin, özellikle yargı yetkisinin bağımsız kurumlar tarafından temsil edilip uygulanması anlamına geldiği kabul edilir. Yargı gücünün bağımsız olması, yürütme ve denetleme gücünün doğru ve yerinde kullanılmasının da teminatı olarak kabul edilir. Bu anlamda Demokrasi, bir kuvvetler dengesi olarak da karşımıza çıkar.

Demokrasinin gücünü ve aynı zamanda zaafını da herhalde bu noktada aramak gerekir.

Kuvvetlerin ayrılığı veya bir anlamda kuvvetler arasında bir denge- nin kurulması, çeşitli kurumların işleyişini etkiler ve biçimler. Bu işleyiş aynı zamanda, demokrasinin temel ve ayırteci bir özelliğine, yani bireyin sahip olabileceği özgürlüklerin ve hakların da bir teminatına işaret eder. Çünkü aksi taktirde mesela totaliter rejimlerde olduğu gibi, bireyler arasında, gerek onların sahip olacakları imkanlar, gerek haklar ve gerekse özgürlükler açısından bir eşitsizlik sözkonusu olacaktır. Totaliter bir sistemde bazı bireyler bu özelliklere özgürce sahip olamayacakları gibi, onları eşit olarak kullanma olanağından da mahrum olurlar. Bu anlamda demokrasi, insan onuruna en fazla sahip çıkan, onu yücelten, onun gelişmesi için en uygun zemini sağlayan bir siyasi sistemin adı olarak kabul edilmek durumundadır. Yani kısaca demokrasinin ayrıcalığı, bireysel hak ve özgürlüklerin teminat altına alınabilmesidir. Fakat burada bireysel özgürlüklerin ve hakların tanımının çok iyi yapılması gerekir; en azından her bireysel talebin, bir bireysel özgürlük olarak anlaşılması, bir hakkın bulunduğu yerde ödevin de bulunduğu kabul edilmesi ve bu hususların da önemle altının çizilmesi gerekir.

Demokrasinin diğer bir özelliği, sadece insanın insanla değil, insanın toplum ve devletle olan ilişkisini, diğer siyasi sistemlere göre en fazla koruyan ve teminat altına alan bir rejim olmasıdır. Diğer bir ifadeyle demokrasinin ayırteci özelliği, bütün kurum ve kurallarının, bireyi, birey hak ve özgürlüklerini tanımlayışında yatmaktadır.

Buraya kadar demokrasinin deyim yerindeyse kağıt üzerinde sahip olduğu özellikler, yani bir kurum olarak sahip olduğu **hukuki özellikler** dikkate alındı. Fakat öte yandan demokrasinin bir de toplumların **sosyal yapısı, kültürel dokusu** veya kısaca **toplumsal değerleri** ile ilgili bir yönünden söz etmek gerekir. *Bu yön, demokrasinin kağıt üzerinde tanımlanan özelliklerinin hayata geçirilmesini, sosyal kurumların demokratik yapı içindeki işleyişini, bireyler arası ilişkiyi, birey ve devlet arasındaki ilişkinin işleyişini belirler. Yani demokrasi aslında, o toplumda mevcut bireysel ve toplumsal değerler sayesinde kazandığı özelliklerle karakterize edilen biçimde gerçekleşebilir.* İşte bu bakımdan demokrasinin toplumsal değerler açısından anlamı, demokrasinin kağıt üzerinde tanımlanan özelliklerinden önce gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, hukuki kurallar, top-

lumsal kurumlar ve siyasi yapı demokratik sisteme uygun olarak teşkil edilseler bile, ancak ve ancak toplumsal değerlere bağlı olarak bir anlam kazanırlar.

Bu durumda Batı tarzı bir demokrasinin özellikleri, kağıt üzerinde tanımlanan hukuki özellikleriyle değil de gerçekte nasıl işlediği açısından, yani o toplumun değerleri açısından bir anlam ifade edecektir. Nitekim bu tip demokrasilerin kağıt üzerindeki özellikleri birbirine çok benzemekle birlikte, Kıta Avrupası ülkelerinin, Amerika'nın ve Japonya'nın demokratik kurumlarının işleyişi ve bu toplumlardaki bireylerin davranışları, kültürel özelliklerine, daha genel bir ifadeyle toplumsal değerlere bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Gerçekten de sözkonusu toplumlarda bireylerin, mesela özgürlük isteklerinin birbirinden farklı özellikler taşıdığı bilinmektedir.

Sonuçta demokratik rejim çerçevesinde düzenlenen ve tanımlanan birey hakları, toplum ve devlet arasındaki ilişkilerin dayandığı ilkeler, toplumlara ve tarihi gelişime bağlı olarak değişebilmektedir. Çünkü sonuçta herşey devletin bireyden, bireyin toplumdaki, toplumun bireyden, toplumun devletten ve devletin toplumdaki ne beklediğine bağlıdır ve bu beklenti üzerine kurulmak durumundadır. Bu beklentiler ise tarihi arkaplana, sosyal değişimlere, kültürel özelliklere, ekonomik gelişmeye bağlı olarak farklı olabilmektedir. Sonuçta demokrasi kavramının sadece kağıt üzerinde belirtilen özelliklerine göre değil de kültürel değerlerin de dikkate alınarak tanımlanması gerekir. Diğer bir ifadeyle bir toplumdaki demokrasinin tanımı, sahip olduğu özellikler, sadece demokrasinin kağıt üzerinde ifadesini bulan özelliklerine göre değil, o toplumun kültürel değerleri açısından da analizlenmek suretiyle yapılmalıdır.

Bu durumda demokrasi kavramının o toplumda geçerli olan kültürel değerler çerçevesinde anlaşılış biçimi, o toplumda hem bireylerin davranışlarını hem de bütün sosyal kurumlarının yapı ve işleyişini etkileyebilmektedir. Dolayısıyla bütün mesele, her yönüyle insan tabiatına, insan onuruna, insanı insan yapan değerlere en uygun olması gereken bir sistemin, o topluma en uygun şekilde tanımlanması, işletilmesi ve sonuçta toplum tarafından benimsenmesidir. Aksi takdirde sistemin adı demokrasi bile olsa, bireyin diğer bireyler tarafından, toplum ve devlet tarafından ezilmesi, özgürlüklerinin ve haklarının elinden alınması kolayca mümkün olabilir.

Buraya kadar yapılmış olan açıklamalar çerçevesinde ortaya çıkan sonuca göre demokrasiyi, ama özellikle işleyişini karakterize etmek için dikkate alınabilecek üç temel kavram vardır. Bunlar **birey, toplum ve devlet**'tir. Demokrasi, bu üç kavram arasındaki ilişkilerin sadece kağıt üzerinde yazılı hukuki kurullarla düzenlenmesi olmayıp, aynı zamanda işte bu üç kavramın kültürel doku içindeki yerine bakarak anlamlandırılması gereken bir sistemdir. Dolayısıyla bir toplumdaki demokrasi karak-

terize edilmek istenirse, hem bu üç kavram arasında formel olarak tanımlanabilecek ilişkinin hem de bu ilişkinin toplumsal değer çerçevesinde ne şekilde anlaşıldığının dikkate alınması gerekir.

Hiç şüphesiz demokrasilerde birey, diğerler siyasi sistemlere göre daha belirleyici bir konumda, çıkış noktası durumunda bulunmaktadır; daha yerinde bir deyimle, bulunmalıdır. Şimdi demokrasiyi birey kavramı açısından ele alıp açıklamaya çalışalım.

**Birey açısından demokrasinin** açık ve net bir tanımını vermek mümkündür. Bir toplumda birey hakkını korkusuzca arayabiliyor ve elde edebiliyorsa, o toplumda demokrasiden sözedilebilir. Demokrasinin o toplumdaki seviyesi, birey hakların bu anlamda kullanılması ile orantılıdır. Bu arada, her bireysel talebin, bireysel hak olmadığını özenle belirtmek gerekir.

Bir toplumda kağıt üzerinde demokrasi, siyasi bir sistemin adı olarak mevcut olabilir. Birey hakları da kanunlarla belirlenmiş olabilir. Fakat önemli olan, bireyin bu hakları korkusuzca arayabilmesi ve elde edebilmesidir.

Bireylerin kanunlarla verilmiş haklarını kullanamaması veya engellenmesi öncelikle diğer bireyler, toplumsal kurumlar ve kısmen devlet tarafından sözkonusu olabilir. Devlet tarafından verilmeyen hakların sonuçta demokrasinin gereği seçimler sonucunda elde edilme şansı olabilir. Fakat asıl problem, bireyin haklarının diğer bireyler ve bazı toplumsal kurumlar tarafından engellenmesi durumunda ortaya çıkacaktır.

Bireyin haklarını diğer bireyler karşısında arayamaması ve elde edememesi sonucunda kaosun ve anarşinin doğması kaçınılmazdır. Bu açıdan bakıldığında demokrasinin karşıtı, totaliter bir rejim değil, anarşik bir toplumdur; kağıt üzerinde kalan demokrasi yerini anarşiye bırakır. Bireyler haklarını elde edebilmek için birtakım gruplara sığınır. Bu gruplar kabile, klan, çete veya aşiret türü örgütler olarak ortaya çıkar. Demokrasi, kabile demokrasisi veya oligarşik bir demokrasi halini alabilir.

Birey hakları sadece diğer bireyler tarafından veya kabile esası üzerine kurulmuş örgütler tarafından değil, birtakım yasal toplumsal kurumlar tarafından da gaspedilebilir. Basit bir örnekle, bir bölgede her yıl en az bir kere kaldırımlar yeniden döşeniyorsa veya herkesin kullanımına açık olan park gibi alanlar tahrip ediliyor, isteyen istediği gibi kullanabiliyorsa, şehrin mimari özellikleri bozuluyorsa, ses, çevre ve görüntü kirliliği yaşıyorsa, bu durum birey özgürlük ve haklarının ihlali demektir. Bireylerin karşılarında bir sorumlu bulması, bulsa bile problemi çözebilmesi mümkün değildir. Gerçi seçimle idarenin değiştirilmesi ve sorunun çözümlenmesi mümkünmüş gibi düşünülebilir. Bu düşünce yanıltıcıdır. Çünkü her yıl kaldırımların en az bir kere yenilenmesi, etrafın pislik içinde olma-

sı, herhangi bir kurum veya kuruluşun bizzat kendisine bağlı değildir; nitekim bu tür olumsuzluklar istikrarlı bir şekilde devam edebilir, kurum ve kuruluşların başındaki kişilerin ve onların bağlı oldukları örgütlerin idarenden ayrılmasından sonra da mevcudiyetini sürdürebilir. Nitekim bunun örneklerini sürekli gözlemlemekteyiz. Bunun bir sebebi muhtemelen kabile demokrasisidir. Çünkü bu tür kurumları idare eden kişiler, mensup oldukları 'kabilenin değerleri' açısından olayları görürler. Bireyin, vergi veren bir kişi olarak hakkını araması, en hafif deyişle başının belaya girmesi, sınırlarının bozulması sonucunu doğurur.

Yukarıda da işaret edildiği gibi her siyasi sistem birey ile ilgisine göre anlamlandırılmak, temelde birey açısından tanımlanmak durumundadır. Demokrasinin ayırdedici özelliği, teorik olarak bireyleri en yetkin şekilde koruyup gözetmek özelliğine sahip bir sistem olmasıdır.

Bu durum birey haklarının (ve dolayısıyla özgürlüklerinin) tanımını da gerektirmektedir. Hiç şüphesiz birey hakları, bireyin her istediğini yapabilmesi demek değildir; zaten demokrasi de bu değildir. birey hakları, toplumsal önceliklerle, bir toplum içinde yaşamının gerektirdiği taleplerle belirlenir. Dolayısıyla toplumsal öncelikler, bireyin taleplerinden önce gelir. Bireysel talepler ile bireysel haklar arasındaki sınır ise, o toplumdakik değerlere bağlıdır; toplumsal değerler ve demokrasi kültürü oluşmadıkça, yeterli bir seviyeye gelmedikçe bu sınırı çizmek de güçleşecektir. Ancak demokratik kurumlar bu hakları koruyabilir ve teminat altına alabilir. Eğer bu sağlanamıyorsa toplumsal demokrasiden değil, bireysel demokrasiden, bireyin kendi gücüyle kendine imkan sağlama özgürlüğünden söz etmek gerekir.

Bu durumda demokrasi, sadece bireyler arasındaki ilişkiyi değil, bireyin devletle olan ilişkisini de en yetkin şekilde düzenleyebildiği ölçüde vardır.

Devlet, sosyal, tarihi, kültürel dayanakları olan ve aynı zamanda bir zorunluluk sonucu ortaya çıkan bir organizasyondur. Çünkü bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen, bu sebeple kural koyucu özelliği olan, toplumsal öncelikleri tespit edip gerekli tedbirleri alan, topluma yön verebilen ve benzeri fonksiyonları üstlenen bir kuruma ihtiyaç vardır. Bu özelliği dolayısıyla devlet, sadece demokrasinin değil, şu veya bu şekilde de olsa her türlü siyasi idare tarzının dayanmak zorunda olduğu bir kurumdur. Siyasi sistemler arasındaki farkları bu kurumun veya organizasyonun yapı ve işleyişine bağlı olarak tanımlamak herhalde mümkündür. Diğer önemli fark, devleti karakterize eden özelliklerin aynı zamanda o toplumun kültürel değerleriyle olan ilgisidir. Diğer bir deyişle, aynı siyasi özelliklere sahip olsalar bile, farklı toplumların devlet yapısı ve işleyişinin kendi kültürel değerlerinden bağımsız olmamasıdır. Dolayısıyla demokratik bir devlet, o toplumun kültürü ile yakın ilgi içinde biçimlenmektedir. Nitekim İngiltere örneğinde olduğu gibi devlet yapısı bir bakıma



monarşik, fakat kuvvetlerin ayrılığı açısından işleyişi ise demokratik olabilir.

'Devlet' kavramı, siyasi, ekonomik, sosyolojik, kültürel açılarından inceleme konusu yapılabilir. Bakış açısına göre bu kavram farklı açılardan tanımlansa bile, devletin demokratik bir sistemdeki özelliği, yukarıda işaret edildiği gibi yasama, yürütme ve denetleme egücünü ayırması ve kuvvetler arasında bir denge sağlamasıdır. Bu ayırımı, yine yukarıda işaret edildiği gibi, devletin hem gücünü hem de zaafını oluşturur. Gücünü oluşturur, çünkü bu sayede devlet bireyin hakkını en iyi şekilde ve insan onuruna yaraşır şekilde koruyup kollayabilir. Bu aynı zamanda devletin kendisini -bireylere karşı- koruması demektir. Zaafı demektir, çünkü bu dengenin bozulması veya işlememesi, bireyin haklarını koruyamaması ve diğer bireylere karşı kendini savunamaması sonucunu doğurabilir.

Devletin kendini koruyabilmesi için, kural koyma, birey haklarını belirleme ve sınırlama özelliği ve yetkisi vardır. Kural koyucu özelliği aynı zamanda toplumun kültürel değerlerini etkilemek, onları yeniden biçimlemek, yönlendirmek anlamına da gelmektedir. Bu etkileşim içinde önemli olan husus, devlet, toplum ve birey arasında bir uyumun olmasıdır. Aksi takdirde siyasi sistem tam olarak işlemeyecek, hedeflerine ulaşamayacaktır.

Dolayısıyla normal şartlar altında devlet ve birey ilişkisi bir uyum içinde işlemesi gerekirken, aralarındaki ilişki biri diğerini engelleyen yönde de gelişebilir. Böyle bir ilişki siyasi ve hukuki sisteme bağlı olduğu kadar, kültürel yapıya da bağlıdır. Fakat asıl belirleyici, kültürel yapıdır. Çünkü hiçbir siyasi veya hukuki yapı, toplumun sosyal yapısından ve bireylerin kültürel özelliklerinden bağımsız değildir. Böyle bir durumda, eğer devlet ve birey arasında bir uyum yoksa, ortada bir kısır döngü mevcut demektir. Bu kısır döngünün temelinde ise hem bireyi hem de devleti biçimleyen toplumsal değerleri koymak mümkün görünmektedir. Çünkü toplumsal değerler, gerek devleti temsil eden bireylerin, gerekse onlar dışındaki bireylerin davranışlarını, düşünüş tarzlarını etkiler ve sonuçta devlet-birey ilişkisinin biçimlenmesini sağlar. Hiç şüphesiz normal şartlar altında bireylerden bencilliklerini, çıkarıcılıklarını, egoizmlerini yenmeleri beklenemez. Ancak toplumsal değerlerle beslenen kurallar bu durumun önüne geçebilir.

Demokratik bir sistem açısından bakıldığında, devletin temel özelliği olarak, onun kuruluş ve işleyiş biçimi gösterilebilir. Bu da, yukarıda da işaret edildiği gibi, serbest seçimle oluşturulan parlamentodur. Bu şart demokrasiyi karakterize etmek için gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Çünkü demokrasiden söz edebilmek için sonuçta mutlaka bireyin, birey haklarının dikkate alınması gerekir. Demokrasi bunu sağlayabilen, sağlaması gereken bir sistemdir. Birey, demokratik bir yapı içinde, yani kuvvetler arası dengenin olduğu bir sistemde, haklarını arayabilir ve elde

edebilir. Her ne sebeple olursa olsun, böyle bir imkanın pratikte olmadığı yerde tam bir demokrasiden, demokrasinin sahip olması gereken özelliklerden sözedilemez. Dolayısıyla kuvvetlerin ayrılığı gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Bu şartın sağlanması, sistemi işletebilecek bireylerin düşünce ve davranışlarını belirleyen toplumsal/kültürel değerlere gerek vardır. Aksi takdirde demokrasinin temel şartı demek olan kuvvetlerin ayrılığının, kağıt üzerinde kalması kaçınılmazdır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, her siyasi sistem gibi demokrasi de kendine özgü siyasi ve hukuki bir sistem üzerine kurulur. Bu sistem çerçevesinde devletin yapısı ve işleyişi biçimlenir. Dolayısıyla devleti ifade ve temsil eden kurumlar, bu sistem çerçevesinde oluşurlar. Bu kurumların arasında parlamento, adliye, güvenlik teşkilatı, eğitim kurumları, maliye teşkilatı ilk aklı gelen birimlerdir. Öte yandan, yine her siyasi yapı gibi demokrasi de kendi sistemine uygun bir birey modeli biçimler. Bu model hem bireylere hem de toplumsal kurumlara birtakım haklar ve aynı zamanda ödevler yükler. Bu siyasi yapı, birtakım değerler öngörür ve bireylerden bu değerlerin paylaşılmasını ister. Ancak bu değerlere uyulması durumunda kurumların sağlıklı ve o sisteme uygun işlemesi mümkün olabilir. Eğer bireyler siyasi sistemin öngördüğü birey modeline uygun davranışa sahip olamazlarsa, siyasi sistemin üzerine kurulduğu kurumların işlemesi de ister istemez aksayacaktır. Bu aksaklık, yukarıda da işaret edildiği gibi, demokrasinin kağıt üzerinde kalması sonucunu doğuracaktır.

Bireylerin siyasi sistemin öngördüğü model çerçevesinde davranmasının veya davranmamasının şüphesiz çeşitli sebepleri olabilir. Eğitim, ekonomik dalgalanmalar, sosyolojik şartlar herhalde bu sebeplerin başında sayılabilir. Dolayısıyla bu şartların düzeltilmesi, demokrasinin sağlıklı işleyişi açısından şüphesiz önemlidir. Fakat öte yandan, bu şartların dışında bir de toplumsal değerlerden sözetmek gerekir. Toplumsal değerler, eğitim, ekonomik özellikler ve sosyolojik yapının yanı sıra, tarihi geçmiş, din, dil, coğrafi şartlar gibi başka birçok etken tarafından oluşturulur. İşte siyasi yapının bireylerde öngördüğü davranış modeli ile toplumsal değerlerin bireye kazandırmış olduğu davranış modeli arasındaki uygunluğun (veya uyumsuzluğun), siyasi sistemin kaderini, işleyiş biçimini veya kısaca herşeyini belirlediğini söylemek mümkün görünmektedir. Diğer bir deyişle, siyasi bir sistem, toplumsal değerleri biçimlerken kendisi de bu değerlerden etkilenir. Bütün mesele siyasi sistemin öngördüğü model ile toplumsal değerler arasında en azından belli bir ölçüde uygunluğun bulunmasıdır.

Şüphesiz toplumsal değerler donmuş ve değiştirilmez değildir. Dolayısıyla siyasi sistemin öngördüğü model ile toplumsal değerler arasında bir etkileşim her zaman için sözkonusudur. Hatta siyasi sistem, gelişen koşullara uygun olarak toplumsal değerleri etkilemek ve geliştirmek du-

rumundadır. Daha yerinde bir deyimle siyasi sistem, toplumsal değerlerin taşıyıcısı olan bireyi, öngördüğü model çerçevesinde etkilemek durumundadır. Fakat bireyin de bunu kabule hazır olması ve buna inanması gerekir. Aksi takdirde birey davranışlarına yön veren toplumsal/kültürel değerler, sisteme işlerlik kazandırması gerekirken, tersi bir özellik kazanabilir.

Demokrasinin öngördüğü modelin, bireyi ve aynı zamanda toplumsal değerleri etkilemesi ve değiştirmesi ancak belirli noktalarda sözkonusu olabilir. Çünkü sistem bazı değerleri değiştirirken bazı değerleri ve birey modelini de korumalı ve güçlendirmelidir. Diğer bir deyişle, sistemin değerleri ve birey modelini bütünüyle değiştirmesi sözkonusu değildir. Öte yandan sistem ile değerler arasında karşılıklı bir ilişki olduğu, her ikisinin de birbirini etkilediği düşünülürse, sözkonusu etkileme ve etkilenme konusunda kesin sınırlarını çizmenin, hazır reçeteler vermenin sözkonusu olamayacağı kendiliğinden ortaya çıkar. Böyle bir durumda, o topluma tarih boyunca yön vermiş, toplum tarafından temele konulmuş, adeta toplumun bilinç altına yerleşmiş değerlerin, bir anlamda aksiyomatik ilkelerin tespitine çalışmak bir çıkış noktası olarak düşünülebilir. Sistemin değerlerden etkilemesi ve aynı zamanda değerler üzerine etkisi, onları değiştirmesi, ancak bu ilke veya ilkelerle uygunluk içinde olduğu takdirde olumlu sonuçlar elde etmek imkan dahilinde olabilir.

Türk toplumu için bir anlamda temel değer veya aksiyomatik ilke durumundaki değer veya arke değer olarak Adalet kavramı gösterilebilir<sup>1</sup>. Böyle bir değer topluma ve kurumlarda mevcudiyetine bireylerin inancı, onların davranışlarını çok yönlü olarak etkileyecektir. Bu durum, sistemin işlemesi bakımından son derece önemlidir. Çünkü aksi takdirde bireylerin içinde bulunduğu güvensizlik, sistemin işlemesini engelleyecek, bireyler problemlerini çözmek için kendi imkanlarını kullanacak, birtakım gruplar ortaya çıkacak, güçlü olmak haklı olmak anlamına gelecek ve sonuçta kağıt üzerinde kalan hukuk kuralları, siyasi sistemin de dejeneresine yol açacaktır.

Böyle bir durumda bireyler, günlük yaşayışta sorumluluk üstlenmeyecek, problemlerin çözümünü, başkaların kurallara uymamasında görecektir. Bunun basit örneği trafiktir. Kurallara uymamak, fakat uymayana kızmak bireyin doğal davranışı halini alır. Bu durumda birey için, hiçbir sorumluluk almadan, birtakım ödevleri olduğunu kabul etmeden, sadece haklar sözkonusu olacaktır. Herkes hatayı toplumda, başkalarında, sistemde, yani kendi dışında her yerde arayacaktır. Sonuçta bu yönde genel bir kanaat oluşacaktır. Böyle bir durumun ortadan kaldırılabilmesi için, önce problemin kaynağının doğru teşhis edilmesi ve bu teşhis doğ-

1. Bu konuda bkz. Ural, Ş., Bilim Tarihi, Kırkanbar Yay. 1998.

rultusunda bireyin eğitime yönelik çözümler aranması sözkonusu olabilir<sup>2</sup>.

Şüphesiz bireylerin davranışlarına yön veren etkenler sadece toplumsal değerler ve yürürlükte olan yasalarla sınırlandırılmaz. Başta ekonomik durum ve sosyal yapı da yine bireyin sosyal davranışları üzerinde etkilidir. Bireysel tavır alışlar ise, sosyolojiden psikolojiye, ekonomik şartlardan eğitime, tarihe, coğrafi özelliklere ve dünyanın içinde bulunduğu genel koşullara da bağlıdır. Fakat, eğer sistem ve birey ilişkisinden söz ediliyorsa, sistemi yaşatacak birey modelinin tanımlanmasında arke değerlerin tespiti şüphesiz ayrı bir öneme sahip olacaktır. Ancak sisteme ve toplumda her anlamda adaletin mevcut olduğuna inanan bireylerden hukuk kurallarına uygun davranış beklenebilir ve ancak bu sayede demokrasi sağlıklı bir şekilde işleyebilir, ekonomik, toplumsal, sosyal gelişme sağlanabilir. İşte bu anlamda, mevcut siyasi sistemin kendisi, daha önce bireylerin düşüncesinde yer almalı, kabul görmeli ve benimsenmiş olmalıdır.

2. İşin ilginç tarafı, problemlerin çözümüne yönelik önerilerde Demokrasinin teorik problemlerine öncelik verilmektedir. Demokrasi ile içinde bulunulan toplumun değerleri arasındaki uygunluk ve uyumsuzluk noktaları üzerinde yeterince durulmamaktadır. Dolayısıyla bireylerin toplum içindeki davranışlarını belirleyen değerler ile sistem arasındaki uyumsuzlıklardan kaynaklanan problemler de yeterince ilgi çekmemektedir. Sadece bazı yazarlar, bunların arasında Ege Cansen gösterilebilir, yazılarıyla problemin bireysel değerlerle olan ilgisine ve bireyin ödevleri konusuna dikkati çekmeye çalışmaktadır.